

ภาพพจน์เปรียบเทียบ: กรณีศึกษารามเกียรติ์เขมร

Trope: in the case of Khmer Ramayana

บุษบา บัวสมบุญ

บทคัดย่อ

เขมรและไทยเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีวัฒนธรรมร่วมกันมา วรรณคดีก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นการศึกษาวรรณคดีเพื่อนบ้านจะทำให้ได้ประโยชน์ในการเข้าใจวัฒนธรรม การศึกษาวรรณคดีโดยเฉพาะหัวข้อการศึกษา “ความนึกเปรียบเทียบ” เป็นวิธีการหนึ่งในการเข้าถึงภูมิปัญญาของนักประพันธ์ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยเป็นภาพสะท้อนความคิดของสังคมได้ ในกรณีศึกษารามเกียรติ์ฉบับลายลักษณ์ที่เก่าที่สุดของเขมร ผลการวิเคราะห์ “ความนึกเปรียบเทียบ” พบว่าสามารถสะท้อนให้เห็นทัศนคติของนักประพันธ์ที่มีต่อสรรพสิ่งรอบตัว และยังพบว่าการใช้ “ภาพพจน์เปรียบเทียบ” ของนักประพันธ์ได้รับอิทธิพลจากวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและจากวรรณคดีพุทธศาสนา นอกจากนี้ทัศนคติของนักประพันธ์ที่แสดงออกด้วย “ภาพพจน์เปรียบเทียบ” ยังได้สะท้อนให้เห็นความใกล้ชิดกับธรรมชาติและความเชื่อทางพุทธศาสนาของผู้ประพันธ์อีกด้วย

ABSTRACT

Khmer and Thailand are countries that have inherited resembling cultures. Literature is also a part of the cultures. As a result, the study of the literature of neighboring countries would be beneficial to understand multiculturalism. In educational literature, especially the topic of study “conceit” would be one way of accessing the wisdom of the significant author that reflecting society. In the case of Khmer Ramayana, the oldest written version of Khmer, the analysis of “conceit” suggested the reflection of author’s attitude toward surrounding environment. Furthermore, the study indicated that a source of “trope” was influenced by way of life, natural environment and Buddhist literature. Lastly, the attitude of the author, represented by the “trope”, was influenced by the closeness to nature and the author’s belief in Buddhism as well.

บทนำ

วรรณคดีเป็นผลผลิตของนักประพันธ์ซึ่งเป็นบุคคลคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคม องค์ประกอบที่สำคัญของวรรณคดีก็คือการใช้ภาษา เมื่อนักประพันธ์อยู่ในสังคมใดก็ต้องใช้ภาษาในสังคมนั้นเพื่อสื่อความหมายให้ผู้อ่านเข้าใจ ดังนั้นภาษาในวรรณคดีจึงเป็นพาหะ

ของการสื่อสารที่รวมความรู้ ความคิด ความรู้สึกและความเข้าใจของผู้ใช้ภาษาเข้าไว้ด้วยกัน การใช้ภาษาในวรรณคดีจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการใช้ภาษาเพื่อกิจการต่างๆ ในสังคม การศึกษาภาษาในวรรณคดีมีหลายระดับด้วยกัน โดยเฉพาะการศึกษาภาษาใน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการสอนภาษาไทย ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ด้านวรรณศิลป์ที่ให้ความสำคัญเรื่องของ “ความนึกเปรียบเทียบ”(conceit) ซึ่งหมายถึงสิ่งสมมติจากความนึกฝันที่วิจิตรพิสดาร หรือการเปรียบเทียบอย่างแยบยล คำศัพท์นี้เป็นคำศัพท์เดียวกันกับที่วรรณคดีหมายถึง “ภาพพจน์” (figure of speech) (ราชบัณฑิตยสถาน 2539: 49) การใช้ความนึกเปรียบเทียบได้รับการกล่าวถึงในตำราการศึกษาวรรณคดีที่สำคัญๆ เช่น ในตำรา Poetics ของอริสโตเติลก็มีการยกย่องการใช้ภาษาที่มีอุปมาซึ่งรวมอยู่ในกลุ่ม “การนึกเปรียบเทียบ” หรือ “ภาพพจน์” ว่าเป็นยอดของการใช้ภาษาในการแต่งคำประพันธ์ดังข้อความที่ว่า “แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดตรงนี้อยู่ที่ความเชี่ยวชาญในการใช้คำอุปมา สิ่งนี้เพียงสิ่งเดียวเป็นเรื่องที่มีอาจสอนกันได้ มันเป็นเครื่องหมายของอัจฉริยภาพ เพราะว่า การใช้คำอุปมาได้ตีความถึงการมีนัยตามองเห็นความคล้ายคลึงในสิ่งที่ผิดแผกแตกต่างกันออกไป” (นพมาศ ศิริกายะ, ผู้แปล. 2525: 66) หรือในตำราการแต่งวรรณคดีของอินเดียน ได้แก่อสังกาศศาสตร์ ก็มีกรกล่าวถึงวิธีการใช้ความเปรียบในลักษณะต่างๆ ความเปรียบจึงเป็นวิธีการใช้ภาษาให้เกิดความไพเราะอย่างสำคัญ

ความนึกเปรียบเทียบปกติจะประกอบ ด้วยวัตถุ 2 อย่าง หรือสถานการณ์ 2 อย่าง ประดิษฐ์ตกแต่งเป็นกลการประพันธ์เชิง “ภาพพจน์เปรียบเทียบ” (trope)(ราชบัณฑิตยสถาน 2539: 49) เช่น “ผ้าสีขาว” เป็น “ภาพพจน์เปรียบเทียบ”มีลักษณะ สะอาด บริสุทธิ์ แต่ก็เลอะง่าย ถ้าเปื้อนเพียงเล็กน้อยก็เห็นชัด เปรียบดั่งกับเด็กซึ่งไม่ซึ่มซับเล่ห์เหลี่ยมของโลก จิตใจจึงยังบริสุทธิ์สะอาด ถ้ามีผู้นำสิ่งไม่ดีมาลวงล่อก็จะหลงผิดได้ง่าย คุณสมบัติของเด็กและผ้าขาวจึงเป็นลักษณะร่วมกันคือความบริสุทธิ์ แต่ก็อาจเปื้อนได้ง่าย จึงควรดูแลระมัดระวังให้ดี

ในการใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบนี้ ถ้าถือว่าของสองสิ่งมีคุณสมบัติเท่ากันทุกประการก็เรียกว่าเป็นภาพพจน์แบบ “อุปลักษณ์” (Metaphor) ถ้าถือว่าของสองสิ่งมีคุณสมบัติเหมือนกัน ก็เรียกว่าเป็น

ภาพพจน์แบบ “อุปมา” (Simile) หรือถ้าถือว่าของสองสิ่งมีคุณสมบัติเท่ากันทุกประการ ครั้นเมื่อเวลาผ่านไป คนทั่วไปกล่าวถึงแค่สิ่งที่นำมาเปรียบก็เข้าใจได้ว่าหมายถึงอะไร เพราะเป็นที่รู้จักกันอย่างสากลแล้ว การกล่าวถึงสิ่งที่นำมาเปรียบอย่างเดียวยังแต่ให้เข้าใจได้ถึงสิ่งที่ต้องการเปรียบเรียกว่าภาพพจน์แบบ “สัญลักษณ์” (Symbol)

เมื่อกล่าวถึงภาพพจน์เรามักจะนึกไปถึงการสร้างคุณสมบัติด้านภาษา แต่ถ้าใช้คำว่าความนึกเปรียบเทียบแล้วจะไม่เพียงแต่แสดงความไพเราะของบทประพันธ์เท่านั้น ทว่าจะมุ่งหมายเพื่อแสดงความชื่นชมในปฏิภาณและความช่างคิดช่างประดิษฐ์ของนักประพันธ์ และให้ความสนใจด้านภูมิปัญญามากกว่า อารมณ (ราชบัณฑิตยสถาน 2539: 49) การศึกษาความนึกเปรียบเทียบจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นทัศนคติของนักประพันธ์ที่มีต่อสรรพสิ่งรอบตัวและเลือกนำมาใช้เปรียบเทียบ ทั้งนี้ในแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีมุมมองต่อสภาพแวดล้อมเหมือนกันบ้างต่างกันบ้างซึ่งถือเป็นความหลากหลายของพหุวัฒนธรรม

อนึ่ง เขมรเป็นประเทศเพื่อนบ้านของไทย ประเทศหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าวรรณคดีเขมรในยุคแรกนั้นนักประพันธ์ได้สะท้อนทัศนคติต่อสรรพสิ่งรอบตัวในลักษณะใดบ้าง ทั้งนี้บทความนี้กำหนดกรณีศึกษาจากเรื่องรามเกียรติ์เขมรฉบับที่ 1-10 ที่พิมพ์เผยแพร่โดยพุทธศาสนบัณฑิตยพนมเปญ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการและถือเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่เก่ากว่าวรรณคดีเขมรทุกเรื่อง (Jacob 1993: 7) แม้ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ แต่นักวิชาการก็สันนิษฐานว่าแต่งอยู่ในช่วงสมัยกลางของเขมร ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 -23 (ลาว หาบ อาน ม.ป.พ: 2) ซึ่งร่วมสมัยกับสมัยอยุธยาตอนกลางของไทย จึงนับว่าวรรณคดีเรื่องนี้เป็นข้อมูลที่น่าสนใจที่จะทำให้นักคิดในด้านวัฒนธรรมของนักประพันธ์เขมรในอดีตที่มีต่อบริบทแวดล้อมผ่านทางการใช้ภาษา

ข้อตกลงเบื้องต้น

การเรียบเรียงบทความนี้ขอกำหนดข้อตกลงเบื้องต้น ดังนี้

1. บทความนี้ใช้คำว่ารามเกียรติ์เขมร โดยจะหมายถึงรามเกียรติ์เขมรฉบับที่ 1-10 ที่พิมพ์เผยแพร่โดยพุทธศาสนบัณฑิตยสถานพนมเปญ
2. ชื่อตัวละครในรามเกียรติ์เขมรจะออกเสียงตามรามเกียรติ์ของไทย
3. การอ้างอิงบทประพันธ์ผู้เขียนบทความจะใช้การแปลข้อความเป็นภาษาไทย เนื่องจากถ้าถอดตามรูปคำเป็นภาษาเขมรจะทำให้ผู้อ่านทั่วไปที่อ่านภาษาเขมรไม่ได้ไม่เข้าใจความหมายนั้นๆ
4. การอ้างอิงข้อความจากรามเกียรติ์เขมรจะระบุเฉพาะลำดับของเล่มและเลขหน้าเท่านั้น
5. บทความไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์วรรณศิลป์ จึงไม่จำแนกความเปรียบที่ปรากฏในบทประพันธ์ว่าเป็นการใช้ภาพพจน์แบบ อุปมา อุปลักษณ์ หรือสัญลักษณ์ แต่จะอธิบายคำที่นำมาเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบเป็นสำคัญ

ภาพพจน์เปรียบเทียบที่ปรากฏในรามเกียรติ์เขมร

รามเกียรติ์เขมรฉบับที่ 1-10 ที่พิมพ์เผยแพร่โดยพุทธศาสนบัณฑิตยสถานพนมเปญมีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่พระรามยกศรและได้อภิเษกกับสีดา ทำวทศรจะทำให้พระรามครองเมือง แต่นางไทยเกษียชด์ขวางจนพระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาต้องออกเดินป่า พระรามต้องผจญกับยักษ์ที่มารุกรานจนถึงทศกัณฐ์ลักนางสีดาไป เมื่อพระรามออกตามหาก็ได้ความร่วมมือจากสุครีพและหนุมาน แต่ก่อนที่สุครีพจะมาเป็นกำลังพลให้ พระรามก็ได้ปราบพาลีซึ่งมีเรื่องกับสุครีพให้เรียบร้อยก่อน หลังจากได้รับความร่วมมือจากเหล่าเสนาวานร พระรามได้จองถนนไปสู่ลงกา ทศกัณฐ์รู้ว่าแต่ก็ไม่ยอมคืนสีดาให้จนทำให้เกิดศึกระหว่างทศกัณฐ์และพระรามหลายครั้ง แม้ทัพของฝ่ายทศกัณฐ์ทั้งที่เป็นทั้งญาติและมิตรล้มตายไปจำนวน

มาก เรื่องจบชุดแรกที่เล่ม 10 คืออินทรชิตถูกสังหาร ทศกัณฐ์จึงคิดจะไปหาอุลพลัมให้มาช่วยรบ

แม้ว่าเนื้อหาของเรื่องจะเป็นการรบ แต่ก็มิใช่เหตุการณ์ที่นักประพันธ์กล่าวถึงความรัก ความสุข และความเศร้า ดำเนินปะปนกันอยู่ในเนื้อเรื่อง จึงทำให้ผู้อ่านสามารถพบภาพพจน์เปรียบเทียบที่หลากหลายชนิด เมื่อนำภาพพจน์เปรียบเทียบเหล่านี้มาศึกษาทำให้เห็นทัศนคติของนักประพันธ์ที่ได้สะท้อนความคิดเห็นต่อสรรพสิ่งรอบตัว ดังนี้

1. การให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

ธรรมชาติประกอบด้วยสรรพสิ่งตั้งแต่กายมนุษย์เอง ไปจนถึงสิ่งรอบกายมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิต มวลธาตุ รัตนชาติและแร่ธาตุ รวมถึงเทวดาภูวนาท้องฟ้า ดังนี้

ดับ ลมหายใจและดวงตา: สิ่งที่รักและสำคัญที่สุด

นักประพันธ์ให้คุณค่ากับสิ่งที่สำคัญที่สุดเทียบเท่ากับดับและลมหายใจ เช่น พระพรตกล่าวถึงความรักที่ทำวทศรมีต่อพระรามว่าเป็นเหมือนแก่นดับและลมหายใจของพระองค์ ดังว่า “ทรงร่วมดูแลถนอม ไม่ให้หมองที่บิดาสงวน แก่นดับลมหายใจด้วยยอดพระราชาบุตรพิสมัยฯ” (เล่ม 2 หน้า 39)

เมื่อคราวที่พระรามรำพันถึงความรักที่พระองค์มีต่อพระลักษมณ์ก็เปรียบพระลักษมณ์เป็นดับและลมหายใจ ดังว่า “พี่คิดในจิตทุกวาระ เพราะบุญสมภาร สมภพมาร่วมครรรค์ฯ เสมอดับเสมอลมหายใจ...” (เล่ม 10 หน้า 5)

ทศกัณฐ์เปรียบเทียบความรักที่มีต่ออินทรชิตราชบุตรองค์แรกว่าเป็นเหมือนดับและดวงตาของทศกัณฐ์ ดังว่า “เรียกอินทรชิตสำคัญ ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระองค์ผู้เป็นใหญ่ในลงกาฯ พระองค์รักเสมอแก่นดับเสมอพระเนตรฯ” (เล่ม 6 หน้า 44)

เมื่อคราวทศกัณฐ์เห็นสีดาครั้งแรกก็เกิดความรู้สึกปั่นป่วนไปที่ดับดังถูกทำร้าย ดังว่า “พลันราพณาสูร

เห็น มเหสีนิรมลนมัดสการ ในดับราวกับถูกประหารฯ”
(เล่ม 4 หน้า 1)

เปลือกตาและดวงตา: การคุ้มครองสิ่ง ที่รัก

นักประพันธ์เห็นความสำคัญของเปลือกตา
ที่ทำหน้าที่ปกป้องดวงตา ดังที่พระรามสรรเสริญ
พระลักษมณ์ว่าได้ทำหน้าที่ปกป้องพระองค์เหมือน
เปลือกตาที่รักษาดวงตา ว่า “พี่ได้เจ้าช่วยคุณนัยน์ตา
ซึ่งมีเปลือกตา บังไม่ให้มัวหมองฯ” (เล่ม 9 หน้า 43)

กายและวิญญาณ คนและเงา: ความใกล้ ชิดสนิทสนม

พระรามเปรียบเทียบความใกล้ชิดสนิทสนม
ระหว่างพระองค์กับพระลักษมณ์ว่าเป็นเหมือนวิญญาณ
ที่อยู่คู่กาย และเงาที่อยู่คู่กายของคน ดังนี้ “ซึ่งพี่มีเจ้า
คู่วิญญาณที่ติดตามร่างกายฯ (เล่ม 9 หน้า 43) และ
“น้องกับพี่คู่คนกับเงาฯ” (เล่ม 10 หน้า 11)

สัตว์

นกรั้ว: กลิ่นเหม็นสาบ

นกรั้วเป็นสัตว์ที่กินซากสัตว์เป็นอาหาร
นักประพันธ์เปรียบเทียบกลิ่นกายของพรานปากุขนว่าเหมือน
กลิ่นสาบรั้ว ดังว่า “ได้กลิ่นแรงเหม็นสาบยิ่งดู
นกรั้วซึ่งวิสัย” (เล่ม 1 หน้า 43)

ปลา: มักตายเพราะกินเหยื่อ

นักประพันธ์เปรียบเทียบทศกัณฐ์เป็นปลา
นางสีดาเป็นเหยื่อล่อให้ทศกัณฐ์มาติดตะขอเบ็ดตก
ปลา “เหมือนพยายามเอาเหยื่อ ไปติดเบ็ดบรรจง
ปลากินติดปากไม่ช้าก็เลยถึงกลืนกษัย” (เล่ม 8 หน้า 4)

ช้าง: ผู้มีอำนาจ และงาทั้งคู่ของช้าง เปรียบได้กับกองกำลัง

ช้างเป็นสัตว์ใหญ่ มีงาคู่เป็นอวัยวะสำคัญ
ประจำกายเพื่อทำร้ายศัตรูผู้มารุกราน นักประพันธ์

เปรียบเทียบศรัยหรือผู้มีอำนาจเหมือนช้าง ถ้าสิ้นไร้ญาติ
พี่น้องและขาดบริวารก็เหมือนช้างขาดงา คือสิ้นทาง
ต่อผู้ตั้งกรุงชวร่าฟังว่า “ไ้โทษณไ้ตรีมุขกษัย ลิ่นพล
พจนทไ้ไกร หมดลิ่นกนิษฐาฯ ไ้ตัวข้าหลงทางเพียง
เอกา ดูองค์ไ้ยราเขาตัดคอดตัดงาฯ” (เล่ม 3 หน้า 21)

หรือตอนที่มหาชมพูร่าฟังถึงขุนนี้ลขุนนล
ทหารเอกคูใจว่าเหมือนดังงาคู่ ดังว่า “ซ้ายขวาของ
มหา ชมพูราชา มหามทศวรไ้ไกรฯ ล้วนเอกมนตรี
เกิงชัย ล้วนมีฝีมือ บำเหน็จบำนาญทุกคราฯ เป็น
มหากษัตรา มีขุนสองเป็นเสมองาทังสองเพชรแท้ฯ”
(เล่ม 7 หน้า 26)

พืช

ผลกล้วย: รูปทรงที่เป็นระเบียบ

ผลกล้วยแต่ละหวีมีลักษณะเรียงกันเป็น
ระเบียบ นักประพันธ์นำมาเปรียบกับแถวของเหล่า
วานร ดังว่า “พลวานรเรียงราย นอนกันเช่นเรียงเป็น
ระเบียบของผลกล้วยทั้งหลายฯ” (เล่ม 7 หน้า 16)

มะพลับ: รูปทรงที่เหมือนทรวงอก

มะพลับเป็นชื่อไม้ชนิดหนึ่ง ผลมะพลับกลม
เต่งตึง มีลักษณะเหมือนทรวงอก นักประพันธ์จึงเปรียบ
ผลมะพลับกับอกของผู้หญิงว่า “อกดูผลมะพลับ
ทรวงสุก วางซ้อนบนอุระนั้นฯ” (เล่ม 4 หน้า 26)

หวาย: รูปทรงที่โอนอ่อน

หวายเป็นชื่อไม้ขึ้นเป็นกอชนิดหนึ่ง ถ้าถูก
ไฟลน ยอดของหวายจะอ่อนลง จึงเปรียบกับเขา
พระสุเมรุที่ถูกไฟลนว่า “พระสุเมรุเหมือนยอดอ่อน
หน่อหวายถูกไฟลนถลอกออกมา” (เล่ม 5 หน้า 39)

เถาว์ลย์: รูปทรงอ่อนช้อย

เถาว์ลย์เป็นประเภทไม้เถา นักประพันธ์
เปรียบลักษณะการเคลื่อนไหวที่อ่อนช้อยว่า “เยื้อง
กายแซมช้อย ประคูก้านลดามาศฯ” (เล่ม 3 หน้า 37)

รากแก้ว: การค้าจัน

ต้นไม้มีรากแก้วเป็นส่วนสำคัญ ถ้าไม่มีรากแก้วต้นไม้ก็อยู่ไม่ได้ ทศกัณฐ์เปรียบเหล่าวานรเป็นรากแก้วที่ค้าจันพระราม การจะทำลายพระรามได้นั้น ทศกัณฐ์ต้องทำลายพวกวานรที่เปรียบดังรากแก้วก่อน ดังว่า “พื้ตัดรากแก้วดูจันต้น ดีทัพนีลนลานกลัวยักษ์” (เล่ม 8 หน้า 27)

เทหวัดถุบนท้องฟ้า

ดวงจันทร์วันเพ็ญ: ความงามบริสุทธิ์

ดวงจันทร์วันเพ็ญในสายตาของนักประพันธ์มีความงดงามบริสุทธิ์ ดังว่า “ราชสีดา บริสุทธิ์ใสภาคุจพระจันทร์วันเพ็ญสว่างไสว” (เล่ม 6 หน้า 12)

ดวงอาทิตย์: แสงสีทอง แสงสีแดงจ๋า

นักประพันธ์เปรียบเทียบแสงสีต่างๆ กับดวงอาทิตย์ออกเป็น 2 สี คือแสงสีทองเมื่ออาทิตย์แรกขึ้น กับแสงสีแดงจ๋าของดวงอาทิตย์เมื่อขึ้นปกติ ดังเช่น สีกายของกวางทองกับแสงของดวงอาทิตย์แรกขึ้น ว่า “...ดูพระอาทิตย์ที่เทพอุทัยผุดขึ้น” (เล่มที่ 3 หน้า 38) และรัศมีสีทองของอาทิตย์แรกขึ้นกับรัศมีกายของอินทรชิต ว่า “รุ่งเรืองรัศมีเปล่งปลั่ง ดูสุริยาอ่อนยังจรัสเปล่งปลั่งบุรพาทิส” (เล่มที่ 6 หน้า 43)

นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบแสงแรงกล้าของแสงอาทิตย์กับดวงตาของทรี ดังนี้ “เนตรฉานดูสุริโยทัยรัศมีแรงกล้า พันลึกทั้งทศทิส” (เล่มที่ 4 หน้า 45)

ดาวโรหิณี: สีแดง

ดาวโรหิณี เป็นดาวฤกษ์มีสีแดง นักประพันธ์เปรียบเทียบสีแดงของดาวโรหิณีกับนัยน์ตาที่แดงเพราะร้องไห้ ดังว่า “ทรงพระกันแสง พระเนตรดูจโรหิณี” (เล่ม 2 หน้า 80)

ดาวประกายพริกและดาวพฤษบดี: และ

ความสูงสว่าง

ดาวประกายพริกคือดาวศุกร์ที่ขึ้นให้เห็นเวลาเช้ามืด มีความสูงใสมากที่สุด ส่วนดาวพฤษบดีเป็นดาวเคราะห์ดวงใหญ่ที่สุดในระบบสุริยจักรวาล จึงมองเห็นความสว่างได้ด้วยตาเปล่าในเวลาช่วงเช้ามืด เนื่องจากดาวศุกร์และดาวพฤษบดี นับเป็นดาวเคราะห์สองดวงที่มีความสว่างเป็นอันดับ 1 และ 2 บนท้องฟ้าทางทิศตะวันออกจึงทำให้สามารถเห็นความสูงใสมากของดาวเคราะห์เคียงกันด้วยตาเปล่าได้อย่างชัดเจน ปรากฏการณ์ดาวเคราะห์ทั้งสองดวงเมื่อขึ้นเคียงกันทางขอบฟ้าทิศตะวันออกในเวลาเช้ามืด จึงเหมือนความสูงสว่างของดาวคู่แฝด นักประพันธ์จึงเปรียบกับดวงตาทั้งคู่ของกวางทอง ดังว่า “ดูดาวประกายพริกทางทิศตะวันออกเคียงกันดูเช่นดาวพฤษบดีเป็นแฝดกันทั้งสอง” (เล่มที่ 3 หน้า 37)

มวลธาตุ

น้ำ: ปริมาณเลือด ปริมาณไพร่พล

นักประพันธ์มองน้ำทั้งในลักษณะแม่น้ำและมหาสมุทรว่าเป็นของเหลวปริมาณมาก จึงเปรียบเลือดที่ไหลหลัง ดังนี้ “เสด็จพันอสุรลัมดาดาชเลือดไหลท่วมนองเต็มประดูจด้วยชลธาร” (เล่มที่ 3 หน้า 19)

การเปรียบเทียบจำนวนไพร่พลกับแม่น้ำที่เอ่อล้น ดังว่า “จัดพลมากล้นมहिมาประดูจคงคาที่เอ่อล้น แต่ละ” (เล่มที่ 6 หน้า 37)

คลื่น: ปริมาณคน

การเปรียบเทียบจำนวนไพร่พลขณะเคลื่อนที่พัดงระลอกคลื่น ดังนี้ “ยักษ์เป็นเสนาบดี จัดเตรียมเสนประดูจคลื่นสาคร” (เล่มที่ 2 หน้า 76)

ไฟ: ความทุกข์ความโกรธ แสงสีสว่าง

ตอนที่ทำวทศรคเรา้โคกที่ต่องเนจรเทศ พระราม นักประพันธ์กล่าวถึงความทุกข์ของทำวทศรว่าราวดับถูกไฟสุ่ม ดังนี้ “...พระกันแสงพิลาปลัน ดำรงสติไม่ได้ฯ จนกระทั่งสลบล้มลง ในดับประดุจ ไครสุ่มกองอัคคีฯ”(เล่ม 1 หน้า 36)

หรือในตอนที่กรุงชวโรธพระรามนักประพันธ์เปรียบเทียบอภิมโหรรกับไฟที่ร้อนรุนแรง ดังว่า “กรุงชวรสดับพระรวิสิ่ง แข็งขึ้นกายตัว โกรธกริ้วบึงตั้งดุจเพลิงฯ” (เล่มที่ 3 หน้า 37)

ส่วนในตอนที่พรรณนาเครื่องทรงของอินทรชิต นักประพันธ์ก็เปรียบเทียบความวาววามของเสื้อผ้าดุจเพลิง ดังว่า “อภรณ์วาววามดุจเพลิง” (เล่มที่ 9 หน้า 33)

ภูเขา: ความสูงใหญ่

นักประพันธ์เปรียบเทียบความสูงใหญ่ของพรานกุชกับภูเขา ดังว่า “กุชสูงใหญ่ทะมื่นเสมอเหมือนภูเขา...ฯ” (เล่มที่ 2 หน้า 63)

ปรากฏการณ์ธรรมชาติ

จันทร์คราสสุริยคราส: ระยะเวลาที่เป็นอันตราย

นักประพันธ์เปรียบเทียบเหตุการณ์ตอนที่พระลักษมณ์ถูกนาคบาศของอินทรชิตว่าเหมือนพระจันทร์ที่ถูกราหุอม ดังนี้ “แผลงมายาอาวูศรพัน โผล่เป็นนาคอย่างอนันต์ ก็พันทั้งพลวานร ฯ พันพระบาทพระภูธร ทั้งสองอันบวร ก็ลั่นฤทธิ์ด้วยอาคม ยักษา ฯ ดุจพระจันทร์พระสุริยา เองสิ้นดวง-หุบศศิทินกรฯ” (เล่มที่ 9 หน้า 39)

ฟ้าผ่า

ฟ้าผ่ามีเสียงดังมาก นักประพันธ์เปรียบเทียบเสียงอาวูศรที่ยิงแหวกอากาศว่าได้ยินดังเสียงฟ้าผ่า ดัง

ว่า “ศิลป์ได้ยิงออกไป ได้ยินเสียง ดุจกับสายฟ้าทั้งแสนคนนาศ” (เล่มที่ 1 หน้า 14)

ลมพายุ: การเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง

การเปรียบเทียบความรุนแรงของการเคลื่อนไหวที่พเหมือนลมพายุ ดังนี้ “...เดินตามเป็นแถว ก็ก้องพสุธา ฯ ดุจพายุกรรโชกพฤษา สั่นสะเทือนไกลหลม มหาสุธาขจรขจายฯ” (เล่มที่ 6 หน้า 42)

รัตนชาติและแร่ธาตุ

มณีกับทอง: ความสูงค่าและความงดงามที่คู่ควรกัน

มณีมีความวาวแวว เป็นรัตนชาติที่สวยงามและถือว่าเป็นของสูงค่า เช่นเดียวกับทองเป็นแร่ธาตุที่ได้รับการยกย่องทั้งคุณค่าและราคา นักประพันธ์จึงเปรียบน้ำตาของพระรามดังเช่นมณีที่ตกต้องแผ่นหลังของพระพรตซึ่งเป็นดั่งแผ่นทองรองรับเป็นภาพที่งดงามและสมคุณค่าคู่ควรกัน ดังว่า “...ชลเนตรธรรวไหลรินต้องบนหลังฯ ราวดุจสุพรรณรัตนมณีตกลงบนรัศมีสุวรรณงดงามฯ” (เล่ม 2 หน้า 78)

เพชร: ความแข็งแกร่ง

นักประพันธ์มักเปรียบอาวุธกับเพชรซึ่งเป็นรัตนชาติที่มีความแข็งแกร่ง รวมถึงเมื่อมีการปะทะกัน ก็ต้องใช้เพชรตัดเพชรจึงจะสำเร็จ เช่นตอนที่พาลีสู้กับทพตี ดังว่า “ดุจหอกเพชรคมทิ่มแทงอย่างแม่นยำ ทะลุมหาเพชรทั้งปวงฯ” (เล่มที่ 4 หน้า 56)

แก้วประพาฬ: ความงดงามใส และ มีราคา

แก้วประพาฬเป็นแก้วสีแดงอ่อนเกิดจากหินปะการังใต้ทะเล มีสีอ่อนใส พระรามเปรียบดวงตาของนางสีดากับแก้วประพาฬ ดังว่า “ฟ้าจำพระเนตรใส ดุจซึ่งแก้วประพาฬอันล้ำค่าฯ” (เล่มที่ 4 หน้า 25)

นิล: สีดำมันสวย

นิลเป็นพลอยสีดำมันสวย พระรามเปรียบสีดำนิลกับสีฟันของนางสีดาซึ่งสะท้อนภาพความนิยมกินหมากให้ฟันดำของคนเขมรสมัยก่อน ดังว่า “...จำฟันดำซิด ดูจท่านแตงนิลรัตนสูงส่งฯ” (หน้า 4 เล่มที่ 25)

สีนิลยังถูกนำไปเทียบกับสีของนัยน์ตา กวางทองแปลง ดังว่า “เนตรนิลมันซึ่งโอภาส ดูจนิลรัตน ดาษ ก็ฝังในวงเนตรราช” (เล่มที่ 3 หน้า 37)

2. การให้ความหมายกับวัตถุอื่น ๆ

วัตถุอื่น ๆ ในที่นี้ คือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ไม่ได้มาจากธรรมชาติ มีดังนี้

เกาทัณฑ์: คิวของนาง

คันเกาทัณฑ์ที่มีความโค้งส่วนปลายตวัดขึ้น นักประพันธ์เปรียบคิวที่โค้งงอของสีดากับเกาทัณฑ์ ดังที่พระรามรำพันว่า “พี่จำคิวงอนโค้ง ประคุดปลาย เกาทัณฑ์ชัยฯ” (เล่มที่ 4 หน้า 25)

ลูกศร: ความซื่อตรง

ลูกศรที่ดีจะต้องมีก้านตรงจึงยิงออกไปจาก คันเกาทัณฑ์ได้ นักประพันธ์เปรียบลูกศรกับคนที่ซื่อตรง ดังที่พระรามกล่าวชมพระลักษมณ์ว่า “เสด็จสดับพระ อนุชาเสนห์สนิท ซื่อตรงศรสุจริตฯ” (เล่มที่ 2 หน้า 21)

กำแพง: ความสูง

นักประพันธ์เปรียบรูปร่างของทรีว่าสูงดั่ง กำแพงและย้าด้วยขนาดของภูเขา ดังนี้ “รูปใหญ่ดูจ กำแพง สูงยอดบรรพตฯ” (เล่มที่ 4 หน้า 45)

3. การให้ความหมายกับเรื่องเหนือธรรมชาติ

วรรณคดีมักมีคติที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การอ้างถึงเทวดาทั้งเกี่ยวกับ

ชื่อและสวรรค์ชั้นที่อยู่ สิ่งพิเศษที่เป็นทั้งสัตว์ เช่น สัตว์ในป่าหิมพานต์ และของวิเศษที่มีฤทธิ์ ในเรื่องรามเกียรติ์เขมรก็ได้อ้างถึงคติความเชื่อเหล่านี้มาเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบ ดังนี้

เทวดา

พระวิษณุกรรม: เทวดาที่มีหน้าที่สร้าง

ศิลปะ

พระวิษณุกรรมเป็นเทวดาผู้สร้างศิลปกรรม ดังตอนชมความงามของกวางทองว่า งามเหมือนพระวิษณุกรรมสร้าง “ตั้งวิษณุกรรมตกแต่ง ประดับประดา เป็นระเบียบ” (เล่มที่ 3 หน้า 38)

พระอินทร์: เทวดาผู้เป็นใหญ่มีฤทธิ์

พระอินทร์เป็นเทวดาผู้ใหญ่ในสวรรค์ ชั้นไตรตรึงษ์ ดังตอนกล่าวถึงพระรามว่าเป็นดูจพระอินทร์ปกครองสวรรค์ว่า “ไอ้ศรีอยุธยา ดูจสวรรค์ ไตรตรึงษา ปราศจากอย่างไรพระอินทรา- ธิราชเลิศ ประเสริฐไกรฯ” (เล่มที่ 1 หน้า 48)

หรือตอนกล่าวชมความงามของกวางทองว่าไม่ใช่เป็นสัตว์ทั่วไปในแผ่นดินมนุษย์ แต่เป็นสัตว์สวรรค์ที่พระอินทร์นมิตขึ้นมา เปรียบอำนาจการนมิตสิ่งต่างๆ กับพระอินทร์ ดังว่า “ประคุดจากไตร ตรึงษาดูจพระอินทราธิราชซึ่งสามารถนมิต” (เล่มที่ 3 หน้า 38)

พระมฤตยู: ความตาย

พระมฤตยูเป็นเจ้าของความตาย นักประพันธ์เปรียบพระมฤตยูกับสิ่งที่เป็นอันตรายถึงชีวิต เช่น พระพรตเห็นว่าการที่นางไถยเกษีขัดขวางการขึ้นครองราชย์ของพระรามเพื่อกันราชสมบัติให้พระพรต เป็นเหมือนการหยิบยื่นความตายให้แก่พระองค์ ดังว่า “ถ้าเอานางนี้เป็นที่พึ่งพิง เสมอเอาเศียรเกษ บนมฤตยูนั้นฯ” (เล่มที่ 2 หน้า 49)

พรหมชั้นสุทธาวาส: ความอิมทิพย์

นักประพันธ์เปรียบพระลักษมณ์เมื่ออธิษฐานไม่กินไม่นอน 14 ปีเพื่อปกป้องพระรามระหว่างเดินป่า ว่าพระลักษมณ์เหมือนพรหมในชั้นสุทธาวาสที่ไม่ต้องการเสพอาหาร ดังว่า “พระองค์ไม่ต้องการอาหารโภชนา ไม่ยอมนิทรา ก็เกษมพระองค์อภิรมย์อิมเองประดุจเทพสร้างสมในสุทธาวาสพรหมปฏิบัติปกติภิกษาฯ” (เล่มที่ 1 หน้า 54)

สถานที่

ไตรตรึงษ์: สถานที่งดงาม

นักประพันธ์เปรียบสถานที่หลายแห่งในเรื่องว่างดงามดุจสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ ดังเช่น ปราสาทของท้าวชนกกับสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ “เสด็จจากปราสาทมาคซึ่งมงคล ประเสริฐนิรมล สถานที่แห่งไตรตรึงษาฯ” (เล่มที่ 1 หน้า16)

นอกจากนี้ในสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์จะมีอุทยานที่สำคัญในเรื่องนี้ภาพพจน์เปรียบเทียบว่าป่าที่พระรามผ่านว่าเหมือนอุทยานในไตรตรึงษ์ ดังนี้ “... รุกขมุลูปผาออกธิดาผลาของฯ แม้ทั้งเทวดาในสวรรค์ทั้งปวง ไม่อาจจะผ่าน ประดุจด้วยนันทอุทยานฯ” (เล่มที่ 1 หน้า56) และเปรียบปากถ้ำที่หนุมานอาศัยว่าเหมือนอุทยานสวรรค์ในไตรตรึงษ์ ดังว่า “อันกทลีพนไพรสถาน ดุจราชอุทยาน อันมีในไตรตรึงษาฯ” (เล่มที่ 6 หน้า 1)

สัตว์ประหลาด: ความยิ่งใหญ่ หนักแน่น

สัตว์ประหลาดคือเขาเจ็ดลูกที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุที่เป็นแกนโลก ตามคติในไตรภูมิหรือจักรวาลตามแนวคิดที่มาจากอินเดีย นักประพันธ์ต้องการเทียบให้เห็นว่าถ้าเขาเจ็ดลูกนี้แตกหลายย่อมต้องมีเสียงดังอย่างประมาดมิได้ แล้วจึงเปรียบเทียบเสียงดังของการสู้รบระหว่างฝ่ายทศกัณฐ์กับเหล่าวานรว่าดังมากอุปมาว่าเขาสัตว์ประหลาดแตกหลาย ว่า “..เสียงดัง

เสียงก้อง ทรลอบโห่ร้องได้ยินไกลฯ ดังสัตว์ประหลาดทั้งหลาย สิ้นตรศจาย ไม่เป็นสำรอนแรงสิ้นสะเทือนฯ” (เล่มที่ 10 หน้า 37)

สัตว์ในป่าหิมพานต์

ราชสีห์: ความสง่างาม มีอำนาจ

ราชสีห์เป็นสัตว์หิมพานต์ มีกำลังและอำนาจมาก อาศัยอยู่ในถ้ำทอง นักประพันธ์นำลักษณะความองอาจของราชสีห์มาเปรียบกับความสง่างามองอาจดังเช่น “พระสัตว์ดุประทับคชกรี ดุจราชสิงห์สีห์...” (เล่มที่ 1 หน้า 15)

นาค: อាកารถเวลาถูกทำร้าย

นาคเป็นสัตว์ในวรรณคดี มีลักษณะเช่นเดียวกับงู ถ้าถูกตีที่หาง หัวก็จะแวงมาคกักได้ นักประพันธ์เปรียบเทียบความโกรธของมหาชมพูกับความโกรธของนาคที่ถูกตีหาง ดังว่า “ พระเนตรแดงฉานแจ่มชัด ได้ยินพระราชาสนนี้ไม่ชอบ ไม่ควรกับความฯ ดังท่านเอาเหล็กทุบ หางนาคโทษใหญ่ มหาพันลึกดูร้ายฯ” (เล่ม7 หน้า 13)

ปรากฏการณ์ตามความเชื่อเรื่องจักรวาลในไตรภูมิ

ไฟบัลลย์กัลป์: ความรุนแรง

ไฟบัลลย์กัลป์จะเกิดเมื่อสิ้นกัลป์ โดยเริ่มเผาตั้งแต่อบายภูมิ ฉกามาพจร ไปจนถึงชั้นรูปพรหม 11 ชั้นจึงหยุด เหลือไว้ที่รูปพรหม 5 ชั้นสุดท้ายขึ้นไปถึงอรุปรพหม ไฟนี้มีความร้อนแรงและน่ากลัวนักประพันธ์บรรยายภาพพระรามออกตามหานางสีดาที่ถูกลักพาตัวว่ามีความรุนแรงและน่าเกรงขามดุจดั่งไฟบัลลย์กัลป์ ดังว่า “บุกบั่นวิ่งบนบรรพตาลัดเลาะหินผา สิ้นสะท้านทั้งมหาปถพีฯ อ้ออึ้งครึกโครมดุจอัคคีไหม้กัลป์ปรากฏลี-ยุคเห็นพันลึกน่าสะพรึงฯ” (เล่มที่ 4 หน้า 49)

ลมเวรัมพะ: ความรุนแรง

ลมเวรัมพะเป็นลมที่มีความรุนแรง (แย้ม
ประพัฒน์ทอง, ผู้แปล. 2528: 1) ในพระคัมภีร์โลก
บัญญัติกล่าวเป็นสาเหตุให้เกิดน้ำท่วม เพราะน้ำตั้ง
อยู่บนลม ลมปั่นป่วนเป็นเหตุให้ผืนน้ำข้างบนลม
ปั่นป่วนทะลักกลายเป็นน้ำท่วม เมื่อน้ำท่วม
ก็เป็นเหตุให้เกิดแผ่นดินไหว เพราะแผ่นดินอยู่บนน้ำ
ในรามเกียรติ์เขมรนักประพันธ์เปรียบเทียบต่อผู้ระหว่าง
ทศกัณฐ์และฝ่ายวานรว่ารุนแรงเหมือนความรุนแรง
ของลมชนิดนี้ ดังนี้ “ดูจงคากาศแผ่บริเวณ ทะลัก
กลายเป็นน้ำท่วม เวมพะ...ฯ (เล่มที่ 10 หน้า 38)

สิ่งพิเศษอื่นๆ

น้ำอมฤต: ความชุ่มชื้น การคืนชีวิต

น้ำอมฤตได้มาจากการกวนเกษียรสมุทร
เมื่อตีมาแล้วจะมีชีวิตเป็นอมตะส่วนในตอนเช้า
เมืองอโยธยารู้ว่าพระพรตจะไปรับพระรามกลับมา
ครองเมือง นักประพันธ์ก็เปรียบเทียบความรู้สึกของชาว
เมืองว่าเหมือนได้มีความสุข ความชุ่มชื้นใจกลับมา
อีกครั้ง เพียงแต่ของเขมรให้ความสำคัญกับดื่บมาก
สำนวนภาษาจึงอาจไม่คุ้นกับของไทยที่มีการกล่าว
ว่า “เย็นใจ” หรือ “ชื่นใจ” มากกว่า “เย็นดื่บ” ดังว่า
“ดูคนเอาน้ำอมฤตมาหลังขลุ่ยจิตยินดีเย็นดื่บยิ่งฯ”
(เล่มที่ 2 หน้า 57)

ภาพพจน์เปรียบเทียบที่ปรากฏในรามเกียรติ์
เขมร ได้แสดงให้เห็นมุมมองที่นักประพันธ์ระบุสิ่งที่เป็น
ภาพพจน์เปรียบเทียบว่ามาจากแหล่งหลักๆ ได้แก่
สิ่งแวดล้อมรอบกาย ตั้งแต่ร่างกายของตนเอง วัตถุ
อื่นๆ ไปจนถึงธรรมชาติที่แวดล้อม รวมถึงสิ่งที่เหนือ
ธรรมชาติ ภาพพจน์เปรียบเทียบเหล่านี้อาจเป็นทัศนะ
ของผู้ประพันธ์ ทว่าก็ยังอยู่ในบริบทของผู้ใช้ภาษา
ร่วมกันในสังคมเดียวกัน ย่อมจะมีมติพื้นฐานในการ
มองเห็นและเข้าใจภาพพจน์เปรียบเทียบร่วมกันจึง
จะเกิดสุนทรียรสขึ้นมาได้ ภาพพจน์เปรียบเทียบจึง
เป็นแหล่งข้อมูลด้านภาษาและขณะเดียวกันก็สะท้อน

ภูมิปัญญาและจินตนาการของนักประพันธ์ได้เป็น
อย่างดี

ที่มาของภาพพจน์เปรียบเทียบ

ภาพพจน์เปรียบเทียบในวรรณคดีเรื่องนี้
แสดงให้เห็นที่มาหลัก 3 แหล่ง ได้แก่ จากวิถีชีวิต
สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และจากวรรณคดีพุทธศาสนา

การรับอิทธิพลจากวิถีชีวิต

วิถีชีวิตหมายถึงการปฏิบัติตนในชีวิตประจำ
วัน ภาพพจน์เปรียบเทียบหลายสำนวนในเรื่องได้
สะท้อนวิถีชีวิตเหล่านี้ ได้แก่ การรักษาสุขภาพ
การแต่งตัว การประกอบอาชีพ ดังนี้

ประการแรกสุดของการรักษาสุขภาพ ด้วย
การให้ความสำคัญกับอวัยวะที่สำคัญที่สุดของชีวิต
ในทัศนคติของคนไทยแล้ว เวลาที่กล่าวถึงความสำคัญ
ของชีวิต เราจะนึกถึง “ใจ” เป็นหลัก จึงมีความเปรียบ
ให้เห็นความสำคัญของสิ่งมีค่าจำนวนมากที่เกี่ยวข้อง
กับใจ ดังที่รู้กันทั่วไปว่าถ้ากล่าวถึงคนรักก็จะใช้
“ดวงใจ” “ยอดดวงใจ” “สุดหัวใจ” หรือถ้ากล่าวถึง
ความรู้สึกที่ดีขึ้นก็ยังใช้เกี่ยวข้องกับใจ เช่น “ชื่นใจ
เย็นใจ” ถ้าความรู้สึกที่ไม่ดีก็เกี่ยวข้องกับใจ เป็นต้น
ว่า “เสียใจ” “ร้อนใจ” เป็นต้น

ส่วนภาพพจน์เปรียบเทียบของเขมรที่ใช้เป็น
กรณีศึกษา พบว่ามีกรให้ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ
ชีวิตเช่นกัน แต่ส่วนสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงคือ
“ดื่บ” “ลมหายใจ” และ“ดวงตา” โดยที่ดื่บ มีการกล่าว
ถึงมากที่สุด และมีความหมายเช่นเดียวกับเมื่อเราใช้
ภาพพจน์เกี่ยวกับ “ใจ” ในภาษาไทย จึงเป็นมุมมองที่
แตกต่างกันอย่างน่าสนใจว่าเขมรให้ความสำคัญกับ
“ดื่บ” ซึ่งในความจริงแล้วก็เป็นอวัยวะที่สำคัญที่สุดของ
ร่างกายไม่น้อยไปกว่าหัวใจเลย

นอกจากนี้ภาพพจน์เปรียบเทียบที่กล่าว
ถึง “ลมหายใจ” และ “ดวงตา” ใช้ในความหมายเดียวกับ
ของไทยที่ลมหายใจแสดงถึงชีวิต ส่วนดวงตาก็
เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยในการดำรงชีวิต ช่วยให้เรามอง

เห็นและทำกิจการต่างๆได้ ดังนั้นเมื่อมีการใช้“ภาพพจน์เปรียบเทียบ” ธรรมชาติของมนุษย์จึงนึกถึงความมีชีวิตอยู่ซึ่งเป็นปกติวิสัย

อนึ่ง เขมรถือว่าเป็นประเทศหนึ่งที่มีรัตนชาติอุดมสมบูรณ์ การเปรียบเทียบสีสันทันและคุณค่าของรัตนชาติก็ไม่แตกต่างจากความคิดของคนไทย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจก็คือการใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสีของนิลกับสีของฟันของนาง ซึ่งสะท้อนวัฒนธรรมการกินหมากของคนยุคนั้น จึงมีการชมพันทันงามว่าเหมือนนิล ดังนั้นภาพพจน์เปรียบเทียบในที่นี้จึงเป็นการสะท้อนค่านิยมร่วมของเขมรและไทยในอดีตได้ประการหนึ่ง

ในส่วนของการประกอบอาชีพนั้น มีการกล่าวถึงพืชผลเกษตร ด้วยการใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบที่ใกล้เคียง เช่น พืช ประเภท กล้วย มะพลับ เถาวัลย์ และหวาย เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการอ้างถึงเรื่องการจับปลา ซึ่งเปรียบเทียบกับปลาที่หลงกินเหยื่อจึงถูกตะขอเบ็ดเกี่ยวปาก หรือการเปรียบเทียบด้วยอาวุธแบบดั้งเดิมเช่นเกาทัณฑ์และลูกศร เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ภาพพจน์เปรียบเทียบที่อ้างถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ นับว่าเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบที่มีจำนวนมากที่สุดในเรื่องนี้ คำที่ปรากฏในวรรณคดีที่เป็นกรณีศึกษาพบว่านักประพันธ์ให้ความสนใจธรรมชาติแวดล้อมมาก นอกจากนี้การอ้างภาพพจน์เปรียบเทียบเป็น ช้าง และนกแร้ง ก็ทำให้เห็นว่าบ้านเมืองยังมีความอุดมด้วยป่าไม้

ความเอาใจใส่ธรรมชาติยังมองสูงจากพื้นดินไปสู่อากาศ ภาพพจน์เปรียบเทียบให้ความสนใจแม้แต่สีสันทันของดวงอาทิตย์เมื่อแรกขึ้นว่าจะเป็นสีทอง จนกระทั่งสายแดดจ้าเต็มที่พร้อมกับความร้อนแรงของแสงอาทิตย์ ส่วนในเวลากลางวันความงามของราตรีจะประดับด้วยดวงจันทร์และดวงดาว ดวงจันทร์

วันเพ็ญจึงมีความหมายถึงความงามอันบริบูรณ์ดังความเปรียบที่ยอมรับกันอย่างเป็นสากล แต่รายละเอียดที่น่าสนใจคือการกล่าวถึงดาวประกายพรึก ดาวพฤษ์ ดาวโรหิณี ที่มีความสว่างและสีสันทันพิเศษกว่าดาวดวงอื่นจนมีการยกมาเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบ แสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่มนุษย์ยังมีสุนทรีย์ในการชมท้องฟ้าก่อนที่ยุคของแสงสีจะบดบังรัศมีของดวงดาวทั้งหลาย

อนึ่ง ความเปรียบของเขมรบางเรื่องเช่นเปรียบดาวโรหิณีกับสีแดง ดาวประกายพรึกกับดาวพฤษ์เป็นดาวคู่แฝด ต่างจากการเปรียบเทียบของไทยอย่างชัดเจน ภาพพจน์เปรียบเทียบกรณีนี้อาจสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและความสนใจของคนเขมรเป็นพิเศษ ว่ารู้เรื่องธาตุและดาวลัคนี่จนเป็นเรื่องใกล้ตัวและนำมาเปรียบเทียบกันจนเป็นที่เข้าใจได้

ความสนใจธรรมชาติ ยังสะท้อนไปถึงความเข้าใจธรรมชาติเรื่องแสงและเงา ซึ่งสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้นักประพันธ์โยงไปสู่ความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานที่สุดของความสนใจของมนุษย์ก็คือเงาของร่างกายตนเอง นักประพันธ์ในเรื่องได้แสดงทัศนคติให้เห็นเช่นกันว่าร่างกายและเงาเป็นของคู่กัน เหมือนทัศนคติของคนไทยที่เรามักเปรียบคนที่สนิทสนมใกล้ชิดติดติดตามกันว่าเป็นเหมือนเงาของกันและกัน

นอกจากนี้ภาพพจน์เปรียบเทียบยังได้กล่าวถึงธาตุต่างๆ ในธรรมชาติ ได้แก่ น้ำ ลม ไฟ ภูเขา รวมถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า ลมพายุ ซึ่งปรากฏการณ์หลายเรื่องเป็นความเปรียบเทียบที่เป็นสากล เช่น ฟ้าร้องคือเสียงดัง ลมพายุคือความรุนแรง แต่ที่น่าสนใจก็มีความเปรียบจำนวนไพร่พลที่มาก ว่าเหมือนระลอกคลื่นระลอกแล้วระลอกเล่า คล้ายกับที่ไทยเรามีคำเรียกการเคลื่อนไหวของกลุ่มชนจำนวนมากว่าคลื่นฝูงชน นับว่าเป็นภาพพจน์อุปมาที่สะท้อนความคิดของคนไทยใกล้เคียงกับแหล่งน้ำ

การรับอิทธิพลจากวรรณคดีพุทธศาสนา

วรรณคดีศาสนาฉบับสำคัญที่นักประพันธ์
รับอิทธิพลมาว่าจะเป็นวรรณคดีทางพุทธศาสนา
เกี่ยวความคิดเรื่องไตรภูมิ

ไตรภูมิเป็นภาพจักรวาลแบบพุทธศาสนา
แบ่งออกเป็น 3 ภูมิใหญ่ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิและ
อรูปภูมิ ในชั้นกามรูปที่สำคัญคือสวรรค์ชั้นที่ 2 ที่เรียก
ว่าไตรตรึงษ์หรือดาวดึงส์ มีพระอินทร์เป็นใหญ่ในสวรรค์
ชั้นนี้แม้ว่าพระอินทร์จะเป็นเทวดาที่มีการกล่าวถึงใน
ศาสนาพราหมณ์มาก่อนแล้วก็ตามแต่การกล่าวถึง
พระอินทร์ เมืองของพระอินทร์ ตลอดจนอุทยานของ
สวรรค์ในไตรตรึงษ์ล้วนเป็นภาพของพระอินทร์ใน
ศาสนาพุทธมากกว่า

นอกจากนี้การกล่าวถึงพรหมในชั้นสุทธาวาส
ก็ยิ่งเป็นการสนับสนุนว่าภาพพจน์เปรียบเทียบ นี้อยู่
ในชุดของวรรณคดีเรื่องไตรภูมิ สุทธาวาสพรหมอยู่ใน
ชั้นของพรหมมีรูป เป็นที่เกิดของอริยบุคคลในชั้น
อนาคามีและอรหันต์ ซึ่งประกอบด้วยภูมิ 5 ชั้น ได้แก่
สุทธาวาสชั้นที่ 1 เรียกว่า อวิหา สุทธาวาสชั้นที่ 2
เรียกว่า อตปปลา สุทธาวาสชั้นที่ 3 เรียกว่า ทัสสา
สุทธาวาสชั้นที่ 4 เรียกว่า สุทัสสา และสุทธาวาส
ชั้นที่ 5 เรียกว่าอกนิฐฐา อริยบุคคลที่เกิดตั้งแต่
สุทธาวาสชั้นที่ 1 เมื่อตายแล้วก็จะเลื่อนขึ้นไปเกิด
จนถึงชั้นอกนิฐฐา จากนั้นเมื่อสิ้นอายุขัยก็จะปรินิพพาน
ดังนั้นภูมินี้จึงเป็นที่ปรารถนาของชาวพุทธ เพราะ
ไม่ต้องลงมาเวียนว่ายในวัฏสงสารอีก การเปรียบเทียบ
สุทธาวาสกับการบำเพ็ญตบะไม่กินไม่นอนของพระ
ลักษณะจึงไม่เกี่ยวข้องกับความหมายของสุทธาวาส
พรหมโดยตรง แต่เป็นเจตนาของผู้ประพันธ์ที่แสดง
ความปรารถนาถึงทางธรรมของผู้ประพันธ์เอง

ภาพพจน์เปรียบเทียบยังได้อ้างถึงไฟบัลลย์
กัลป์ ลมเวรัมภะ และสัตว์ในป่าหิมพานต์ยิ่งทำให้
เห็นภาพพจน์เปรียบเทียบว่ามาจากวรรณคดีศาสนา
ที่เกี่ยวกับจักรวาลแบบศาสนาพุทธอย่างชัดเจน
ซึ่งวรรณคดีไทยเองก็มีการรับความคิดจากไตรภูมิมา
ผลิตซ้ำจนกลายเป็นขนบการอ้างถึงเทวดา สัตว์ป่า

หิมพานต์ในวรรณคดีรุ่นต่อๆ มาเช่นกัน

อีกประการที่น่าสนใจคือการนำชื่อแก้ว
ประพาฬมาเปรียบกับตาของนางสีดา ซึ่งเป็นภาพพจน์
เปรียบเทียบที่แปลกจากของคนไทย การชมตาของ
นางว่างามเหมือนสีแก้วประพาฬน่าจะมาจากความ
คิดทางศาสนาที่ยกย่องแก้วประพาฬว่าเป็นรัตนะ
ที่สำคัญ 1 ใน 7 ชนิด เช่นความในพระไตรปิฎก เล่ม
ที่ 26พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 18 กล่าวว่ “แก้วประพาฬ
จัดเป็นของทิพย์ มีขึ้นสำหรับท่านผู้เรืองยศ” และ
อรรถกถา ที่มณีกาย มหาวรรคมหาสุทัสสนสูตร กล่าว
ถึงแก้วประพาฬว่าเป็นส่วนประกอบของจักรรัตนะ
ดังนี้ “จักรรัตนะนั้น ท่านกล่าวว่า สหสุสารี ด้วย
กำเหล่าใด กำเหล่านั้นทำด้วยรัตนะเจ็ดประการ...
หนึ่ง จักรัตนะนั้น ท่านกล่าวว่า สเนมิกั ด้วยกงใด
กงนั้นทำด้วยแก้วประพาฬอันแดงจัดบริสุทธิ์สนิท
เหมือนกับจะเยาะเย้ยสิริแห่งกลุ่มรัศมีพระอาทิตย์
อ่อนๆ ฉะนั้น”

นอกจากนี้ยังมีการการเปรียบเทียบจันทรคราส
และสุริยคราสซึ่งเป็นการอธิบายตามความเชื่อเรื่อง
ราหูอมดวงจันทร์อมดวงอาทิตย์ อันเป็นความเชื่อ
พื้นบ้านของคนไทยเช่นกันที่มาแต่เรื่องการกวน
เกษียรสมุทรทำให้เกิดน้ำอมฤต ราหูได้ส่วนของน้ำ
อมฤตไปจึงไม่ตายแม้กายจะถูกตัดออก แต่ด้วยความ
แค้นที่พระอาทิตย์พระจันทร์เป็นผู้ไปบอกพระนารายณ์
จึงตามแก้แค้น

จากตัวอย่างที่ยกมากล่าวแต่ข้างต้นได้แสดง
ให้เห็นภูมิปัญญาของนักประพันธ์ที่เลือกสรรภาพพจน์
เปรียบเทียบอันนำมาจากบริบทรอบกายทั้งที่เป็น
รูปธรรมและนามธรรม ภาพพจน์เปรียบเทียบในอีก
ด้านยังได้สะท้อนกลับไปสู่มุมมองของคนในสังคม
โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกำหนดความหมาย

บทสรุป

“ภาพพจน์เปรียบเทียบ” มีความสำคัญทั้ง
ในด้านวรรณศิลป์ที่ถือเป็นการตกแต่งที่เรียกว่าอสังการ

ทางความหมาย ถ้าขาดภาพพจน์เปรียบเทียบแล้ว
วรรณคดีเรื่องนั้นก็ดูจะด้อยวรรณศิลป์ไม่น้อย ทว่า
มองในด้านการใช้ภาษาที่สัมพันธ์กับทัศนคติของ
เจ้าของภาษาก็อาจมองได้ว่าภาพพจน์เปรียบเทียบ
มีความหมายที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของนักประพันธ์
ด้วยอีกประการหนึ่ง อนึ่ง การใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบ
ของเรื่องรามเกียรติ์เขมรนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจเรื่อง
หนึ่ง เพราะสามารถสะท้อนให้เห็นทัศนคติของนัก
ประพันธ์ได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่านักประพันธ์ใน
สมัยที่ประพันธ์เรื่องนี้มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ
มากกว่าคนในสังคมปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากภาพพจน์
เปรียบเทียบที่อ้างถึงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและ
การใช้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายดังตัวอย่างที่ยกมาข้าง
ต้น นอกจากนี้ลักษณะพิเศษที่พบอีกอย่างก็คืออิทธิพล
ของพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาพพจน์เปรียบเทียบ
ด้วย ซึ่งก็อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลสำคัญ
ต่อวิถีชีวิตของคนเขมรไม่น้อยไปกว่าคนไทย

การวิเคราะห์ “ภาพพจน์เปรียบเทียบ” จึง
เป็นการศึกษาไปถึงความนึกคิดของนักประพันธ์เพื่อ
ให้เห็นว่าสิ่งสมมติจากความนึกฝันของนักประพันธ์
มิได้ขาดความสัมพันธ์กับบริบทสังคม เพียงแต่
นักประพันธ์เป็นผู้มีความสามารถอย่างแยบยล ที่จะ
ทำให้ภาษาธรรมดากลายเป็นภาษาที่มีความพิเศษ
ไปได้ และเมื่อเราได้ศึกษาภาษานั้นอย่างลึกซึ้งแล้ว
เราก็อาจกลับไปรู้จักสังคมที่สะท้อนผ่านจากตัวหนังสือ
ที่เรียบเรียงมาเป็นวรรณคดีอีกครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- นพมาศ ศิริกายะ.ผู้แปล. (2525). **ประพันธ์ศิลป์ของ
อริสโตเติล**. ภาควิชาศิลปและการละคร
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
บุษบา เรืองศรี. (2548). **วรรณศิลป์และภาพสะท้อน
วัฒนธรรมเขมรในรามเกียรติ์ ฉบับพุทธ
ศาสนบัณฑิต เล่มที่ 1 – 10**. วิทยานิพนธ์
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชา ภาษา
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- แย้ม ประพัฒน์ทอง.ผู้แปล.(2528). **โลกบัญญัติ**.รจนา
โดยพระสังฆธรรมโฆษะเถระ. กรุงเทพมหานคร:
หอสมุดกรมศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมวรรณกรรม
: ภาพพจน์ ไวยากรณ์ และกลการประพันธ์**.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เรื่องรามเกียรติ์ 1-10**. (2539). พนมเปญ:
พุทธศาสนบัณฑิตย. ลาง หาบ อาน.
(ม.ป.ป) **เรื่องรามเกียรติ์**. (ม.ป.ท)
- Jacob,J.M. (1993). “The structure of the world
in old Khmere.” In *Combodian Linguistics,
Litrature history*, ed. D.A. Smyth, pp.
1-17. School of Oriental and Africa
Studies, University of London.